

Kovács Csilla: "Szók zsonganak, a dolgokat eltakarják." Az olvasatlanság jelensége: a lelki munkakerülés és annak felülírása

Egyfajta kultúra a címe annak a Babits-versnek, amelyből az előadás* címadó idézetét választottam.

„A fáradt, modern fajhoz tartozol/és már nem is tudsz a dolgokra gondolni” – indítja a verset Babits. Mitől fáradt ez a modern faj? Mibe is fáradhatunk bele? Ha valamiből sokat csinálunk, sokat dolgozunk vagy sokat pihenünk, vagy ha mindig egyféle módon dolgozunk, működünk. Minden fárasztóvá válik, ha túlzásba vesszük. De a túlzás mértékének eldöntése szubjektív és objektív körülmények kérdése. Fárasztó és kimerítő egy olyan világban, ahol a piac törvénye és a mindenképp feletti teljesítmény az úr, ahol a gazdasági versenyre és a technológiai fejlődésre nem mint eszközre, hanem mint célra tekintenek. Nem meglepő tehát, hogy sokan visszhangozzák magánéletükben is ezt a globális ideológiát, és túlzottan belemerülnek munkájukba minden más tevékenység kárára. Az instrumentalista gondolkodás uralmát éljük, amely a mennyiségre és az azonnali haszonnyerésre teszi a hangsúlyt, távol tartva magát a képzeletbelitől és a meditativtól, hátat fordítva mindannak, ami emberi az emberben. Babits azt a jelenséget fogalmazza versbe, amikor a sok szó, a mindig mindenhova kijuttatott jelek mértéke és sokfélesége akadályává válik azokészrevételének, megértésének, befogadásának.

Az olvasatlanság jelensége tehát mélyebb problematikát hordoz a felszíni érdektelenség, érdeklődéshiány, háritás tüneteivel. Valamit olvasatlanul hagyni, nem figyelembe venni, nem észrevenni, valamivel nem számolni, elvetni, azt jelenti: semmibe venni mások üzenetét. Sokan olvasatlanul költenek vagy vesznek át pénzeket, nem vetik egybe tapasztalataikat a másokéival. Értelmetlen számukra az olvasnivaló, elhárítják mint fölösleget vagy terhet. („Ez csak mese. Mi hasznom abból, ha olvasok?”) Pedig a mai kor információ-, könyv- és szórólaptömkelegében hogyan választjuk el az ocsút a búzától?

Olvasatlanul – a világ dolgaiban, hogyan találjuk meg a helyünket, hogyan tisztázódhatnak életfeladataink, hogyan értünk szót szűkebb és tágabb környezetünkkel, hogyan tanuljuk meg érzékelni a világ láthatatlan dolgait, lakóit? Az intézkedések, előírások, váltakozó válogatások eredménytelennek és erőtlenné bizonyulnak az olvasatlanság olvasottsággá fordításához.

Ha értékrendünkbe és életvitelünkbe méltó helyére szeretnénk tenni az olvasást és célját az olvasottságot, néhány alapvetést érdemes megfontolni.

Az írás–olvasás emberi alkotás, igénye belénk van írva. Velünk született igény és létkérdés, hogy az emberek egymásnak jeleket, hírt adjanak, és ezeket a jeleket, híreket felfogják, értelmezzék, hasznosítsák. Az ember emberré válásával, a beszéd kialakulásával egyidejű a közvetlen jelenlétén túli egymásra utaltság, az eligazítás-eligazodás igénye, aminek a megvalósítására a közösség megegyezéssel jelrendszert alkotott. Az olvasatlanul hagyás veszélyes létrontás.

Az igény velünk született, de a megvalósítás nem. Azért munkálkodni kell, elsajátítani, gyakorolni. Az elsajátítás fáradságot, kínlódást, erőfeszítést és edződést kíván.

A gyermek lelki fejlődését a pszichológia a biológiai életszakaszokkal párosítja. Az olvasás mint befogadás, megértés, feldolgozás az ún. orális szakaszhoz kapcsolódik. „Falja a könyveket”, „tudásszomj” – mondják, hiszen magát a befogadást, az elsajátítást interiorizációs folyamatnak nevezik.

Csak az táplálja az embert, amit befogadva a sajátjává alakít. És ahogy ez történik a fizikai szinten, ugyanolyan lelki munkára van szükség a lelki és szellemi élmények személyiségbe iktatásához.

A lelki munkára való képesség fejlesztésére a következő lelki munkafeladatok tanulása és elvégzése szükséges: a tudatosítás, a megkülönböztetés és az átalakítás.

A művészetek mellett a legtöbb tudomány már kiterjesztette szemléletmódját az okságin túl az analógiás összefüggések elismerésére. Az analógiás, a képi gondolkodás a pszichológiában, különösen a pszichoterápia gyakorlatában már régóta (többé-kevésbé) jelen van. A közgondolkodásban viszont még erősen a racionalizálás, az általánosítás, az izoláció jelensége működik, amely megnehezíti a kultúra befogadását. Pedig a kultúrában benne van a lelki munka.

Miért van szükség erre a lelki munkára? Mert a bennünk lévő belső tér beszűkülhet, elszűrülhet, kiüresedhet, viszont kitágulhat, kiszínesedhet, ha tartalmakkal, élményekkel, tapasztalatokkal betöltődik, megtöltődik, feltöltődik. Minden beépült érték egyúttal energiát is ad az embernek az igényessé váláshoz önmaga gazdagítására. Amit megértünk, az informál; informál, azaz belülről alakít. Ha megszólal bennünk az olvasott jel, az lehet térben és időben messziről hangzó, de az átadó távollétében is jelen van az olvasó jelenében, és újraéled, aktualitást nyer, kérdésfeltevésre, követésre, továbbvitelre serkent. „Aki nem hiszi, járjon utána” – mondja a mese vége.

„A legtöbb, amit gyermekeinknek adhatunk: gyökerek és szárnyak” – írja Goethe. Sokan idézik ezt a mondatot, és általában úgy értelmezik, hogy a „gyökerek”-en egy szilárd értékrenddel rendelkező családot értenek, a „szárnyak” pedig a kreativitás szinonimájaként fordulnak elő a leggyakrabban.

Boldizsár Ildikó meseterapeuta ezt írja új könyvében: „Mi olyan gyökereket képzeltünk el, amelyek stabil vagy támogató családi háttér nélkül is megtalálhatók az emberben, és olyan szárnyakat, amelyek származástól, iskolázottságtól és életminőségtől függetlenül mindenkit képessé tesznek a szárnyalásra. Olyan gyökereket és szárnyakat, amelyek mindig hozzáférhetők, minden körülmények között rendelkezésre állnak, és kizárólag attól a szándéktól függenek, hogy valaki rájuk talál-e vagy sem, észreveszi őket vagy sem. Olyan gyökereket és szárnyakat, amelyeket senki nem vehet el tőle, mert annak ellenére, hogy nem birtokolhatók, minden pillanatban élő, oda-vissza ható kapcsolatba lehet lépni velük. A mesék efféle gyökereknek tekinthetők: évszázadok óta hozzáférhetők, mindenki rendelkezésére állnak, nem fűződnek hozzájuk tulajdonjogok, csak a mindenkori mesehallgatótól függ, hogy mennyit akar megérteni belőlük, ráadásul olyan kódokat nyitnak meg az emberben, amelyek benne vannak, és senkinek nem kell kívülről behelyezni oda.”**

A közgondolkodás a művészetekkel – a zenével, a képpel, a szépirodalommal – a képekkel való munkát irracionálisnak tartja. A megtanult tudományt könnyebb „szentségként” kezelni és a gyakorlatot körbeépíteni tudományos panelekkel.

A jelentésadás, vagyis a megismerés, gyakorlás, tapasztalatszerzés a szubjektív jelentésadásnak részben ellentéte, részben kiegészítője és egyúttal kölcsönösen egymást gazdagító, kiigazító motiváló erő. Amiről többet olvastunk, az személyesen fontosabb lesz, a belülről megélt élmények helyzetet, készséget teremtenek a továbbolvasásra. Ez a törvényszerűség azonban különbözik a csupán külsődleges vagy mások által kinyilvánított érdekességtől, divattól. Ez az elvégzett lelki munka a megfigyelés, a kifejtés, tudatosítás gyümölcse.

Miért létkérdés a helyes olvasás? Az ember számára mindaz, ami a természetben található, és minden, amit az ember alkot, az olvasnivaló. Minden jeleket hordoz, üzenetet számunkra, és felszólít az értelem- és jelentéskeresésre. Az ember készítette jelek, az írás már a mások által felkutatott és megértett jelentéseket közvetítik. Az olvasás által az ember e tudás és

tapasztalatok tárházát belső világába beépíti, amiből aztán az életben saját és mások hasznára fog gyümölcsöztetni. De a legjobb minőségű vetőmag se kel ki, ha a föld nincs felszántva, megöntözve, befogadóképessé téve. S ez a nevelés létfeladata.

Nem elég megtanulni a jelek olvasásának tudományát, mert a jelentésadás különböző szintjeinek működtetéséhez más-más fajta motivációt kell mozgósítani. Több megkülönböztetés lehetséges e szintek tekintetében, de úgy tűnik, az első helyre a szubjektív jelentésadást kell helyezni, mint az átélt élmények összességének meghatározó erejét a vonzódások és elutasítások spontán megnyilatkozásában az új és még nem ismert dolgok, személyek, események iránt. Az idegenből ismertté válást és a változtatást lelki munka, lelki műveletek, tanulás, mások ráhatása, a lelki tartományok mindegyikének működtetése teszi lehetővé. Csak néhány példa az odafordulást segítő, illetve hátráltató lehetőségekből:

Az intellektuális tartományban: megért, felfog, belát, rávilágít, felismer, megtanul, elrendez, összevet. Ellenhatású: eltitkol, összezavar, elkapkod, eltéveszt, megtéveszt. Az érzelmi tartományban: átél, beleél, átérez, megérez, együttérez, elvisel, eltűri a szenvedést. Ellenhatású: kicsúfol, elszürkít, bagatellizál, elijeszt, megszegényít, zsarol. Az energetikai tartományban: odafigyel, ráirányul, belefog, biztat, megfigyel, rááldoz, áldozatot hoz, segít, lelkesít. Ellenhatású: lelomboz, kedvét szegi, lekicsinyel, elterel, megsemmisít, hibáztat.

Az autonómiai tartományban: elhatároz, meghatároz, igenel, ráhat, megold, eldönt, túllép, célul tűz ki, elidőz, időt szán rá. Ellenhatású: ráerőltet, megköt, előír, tilt, elhatárol, meggátol, lebeszél stb.

Az eredményesség érdekében támaszkodnunk kell az emlékezetre és a figyelemre, mint sokszor háttérben kezelt segédfunkciókra. Holott, mivel ezek segédfunkciók, a leginkább fejleszthetők. E funkciók működtetésével az intellektuálisan kevésbé tehetséges emberek is gazdag, színes belső világra és biztos tudásanyagra tehetnek szert, hogy később önmagukra találva értékes emberekké váljanak. Az igazi írást, könyvet, verset, üzenetet többször kell elolvasnunk, a verseket pontosan tudnunk, hogy a bennük rejlő, nekünk szóló tudást megértsük, életünkbe beiktassuk.

Fontos az eligazítás, a kiigazítás: hogy a jelenségvilágból kiemelhessük a lényegét, hogy a valóság képét magunkban megalkossuk.

Régi korok hajósai a Sarkcsillaghoz igazították magukat. A mai kor a változásokhoz szeretné igazítani magát. De a változások sokfélesége lassan követhetetlen, és ezért irányíthatatlanná tesz. Ha nincs más vezércsillagunk, hanyódnunk saját örvényeinken és a környezet hullámain, relációink változhatnak, magunkat mégis meg kell tartanunk a sorsalakítás és önkormányzás útján.

A lelki örökségvédelem személyes teendő: megbecsülni és felismerni az ősök nekünk hagyományozott üzeneteit; azokat befogadni, kiválogatni, összerakni, „bemagolni”, hogy aztán új élet teremjen bennünk is, továbbadományozhatóan a jövő emberének.

*Elhangzott Tatabányán, a József Attila Megyei Könyvtárban, 2010. október 4-én A kultúra és olvasás szerepe a mentális egészség megőrzésébencímű konferencián.

**Boldizsár Ildikó: Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban. Bp., 2010. Magvető, 359. p.